

УДК 94 (438)

Dr Paweł Gotowiecki, dr Jakub Żak

**NIEROZWIĄZANY PROBLEM.
KWESTIA UDZIAŁU UKRAIŃCÓW W
WALKACH 2. KORPUSU POLSKIEGO
WE WŁOSZECH**

Проблема українців Другого Польського Корпусу (ДПК), порушена ще в 1960 році, досі поляризує польських і українських істориків, ветеранів Другої світової війни і навіть політиків. Вона стосується складного питання визнання українських солдат у польських збройних силах на Заході й визначення числа українців, які воювали на боці західних союзників проти нацистів, особливо в італійській кампанії. Обидві сторони – польська і українська – назвали дуже різну кількість, встановлену на основі різних історичних джерел. Оскільки українські дослідження вказують на велику кількість осіб – не поляків, які воювали в рядах ДПК, натомість протилежна сторона – польські історики – подають незначні кількісні дані, ця проблема, мабуть існує, навіть зараз – упродовж шістдесяти років. Основна мета цієї статті полягає в тому, щоб окреслити польські та українські результати досліджень, порівняти джерела, для того, щоб усунути сумніви і розвінчати міфи.

Ключові слова: поляки, українці, польські збройні сили на Заході, Другий Польський Корпус, Монте-Кассіно.

Wiosną 1986 r. na łamach emigracyjnej prasy ukraińskiej w Stanach Zjednoczonych ukazał się artykuł, który wzbudził wielkie poruszenie pośród polskich historyków wojskowości (zwłaszcza emigracyjnych), zajmujących się badawczo dziejami Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie (PSZ). Treści artykułu szybko przeniosły się z gruntu naukowego na grunt dysputy publicznej, obejmującej szerokie kręgi polonijne w Stanach Zjednoczonych i w Wielkiej Brytanii. Polska emigracja chórem określiła ukraińską publikację mianem “zamachu na polską nekropolię na Monte Cassino”. Artykuł, autorstwa Petra Matiaszka, Lydii Czorny i dra Petra Goy’i, dotyczył bowiem pośrednio wyolbrzymionego udziału Ukraińców w walkach – w szeregach 2. Korpusu Polskiego (2. KP) – o masyw Monte Cassino w 1944 r. Obecnie, mimo upływu niemal trzydziestu lat od publikacji i ponad siedemdziesięciu od bitwy o Monte Cassino, kontrowersje na ten temat rozgorzały ponownie, głównie w kontekście dosyć niefortunnej wypowiedzi polskiego ministra spraw zagranicznych Grzegorza Schetyny o udziale Ukraińców w wyzwaniu hitlerowskiego obozu zagłady w Auschwitz [1]. Dyskusja przeniosła się przy tym na strony portali internetowych w kraju i za granicą [2].

Z uwagi na ważkość podejmowanego tematu konieczne jest przytoczenie szerzej treści ukraińskiego tekstu: On July 28, 1984, participants of the fourth annual "In the Steps of Our Forefathers through Europe" (Stezhkamy Batkiv po Evropi) study-tour, sponsored by the Ukrainian Free University Foundation Inc., visited the famous battlefield of Monte Cassino, Italy, and the "Polish Military Cemetery" located on the grounds of a Benedictine monastery, where soldiers of Gen. Wladyslaw Anders' Second Corps are buried. [...] Prof. Goy emphasized the geopolitical location of Monte Cassino and the effects this has had on centuries of history, especially during the great battle of Monte Cassino in March 1944. He also spoke of the reasons for and the participation of thousands of Ukrainian soldiers in that heroic battle. Citing Monte Cassino as a prime example, he explained the tragic situation of the subjugated Ukrainian nation, as a result of which Ukrainian sacrifices counted as those of its neighbors. He urged the students to correct this wrongdoing. In the cemetery there are 1,051 individual graves of soldiers of the Second Corps who were killed in the battle at Monte Cassino. Along with the common graves of unknown soldiers, there is a total of 1,200 graves. The students were moved by the abundance of Ukrainian names and were angered by the fact that Ukrainian soldiers, who were not recognized by their nationality in life, were not so honored even in death. The students said a silent prayer, placed a wreath, flowers, and a small Ukrainian flag at the massive gravesite, and pledged to correct this injustice [3, s. 6].

Uczestnicy objazdu naukowego utworzyli po powrocie do Stanów Zjednoczonych, 19 września 1986 r., Ukraiński Komitet Studencki Monte Cassino (Ukrainian Students' Monte Cassino Committee), który postawił sobie za zadanie upamiętnienie udziału żołnierzy ukraińskich w bojach na ziemi włoskiej. W dalszej części cytowanego artykułu opisano wyzwanie stojące przed komitetem: Our work continues as we search for documentation, information and financial resources. Very little has been done for this case in the past 40 years. In Gen. Anders' Second Corps there were 12,000 to 15,000 Ukrainians. Ukrainians were also members of other Polish Army formations, as well as other Western armies. We are certain that nearly 30 percent of those buried at Monte Cassino are Ukrainians. The monastery was liberated by infantry units through a great deal of hand-to-hand combat and blood. These units were composed mostly of Ukrainian and Byelorussian soldiers, a fact that is easily understood in light of national discrimination against minority soldiers. Our small attempts and actions last year to correct the injustice at the cemetery were met with a veritable flood of chauvinistic Polish reaction, including, sadly, negative responses from Polish veterans themselves. [...] Immediate needs. 1. The committee has a complete list (58 pages of text) of all fallen soldiers buried at the cemetery at Monte Cassino, listing names, dates and places of birth, ranks, dates of death, grave numbers and location. This list needs to be disseminated within the Ukrainian community for identification and verification of Ukrainians. 2. A file listing all Ukrainian members of Gen. Anders' Second Corps should be created. 3. Articles and materials concerning the Ukrainian members of Western armies should be released. 4. Personal documents of former combatants, such as personal accounts, awards, medals, photos, memoirs, etc. (both originals and copies) should be collected. 5. Signed affidavits from living survivors should be sought for official documentation purposes. 6. A fund must be created for: collecting and sorting acquired materials, defraying costs of postal services, printing and labor, creating a stipend to employ a researcher or advanced student to examine British and Polish army archives [3, s. 11].

Niezależnie od chwalebnej inicjatywy, podjętej celem upamiętnienia przodków walczących w czasie II wojny światowej w ramach Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, artykuł roił się od błędów merytorycznych, w dużej mierze zweryfikowanych przez polską historiografię ostatniego ćwierćwiecza, a wciąż powielanych przez historyków ukraińskich. Należy do nich przede wszystkim kwestia

liczebności żołnierzy polskich narodowości ukraińskiej w 2. Korpusie Polskim. Niniejszy artykuł ma na celu zweryfikowanie argumentów podawanych przez obie strony i próbę ustalenia stanu faktycznego. Aby to osiągnąć, jako niezbędne uznano przedstawienie stanowiska ukraińskich historyków, wskazanie na problemy narodowościowe w Wojsku Polskim w czasie II Rzeczypospolitej oraz w trakcie formowania Armii Polskiej w ZSRR, a następnie przedstawienie – w oparciu o dokumenty archiwalne – rzeczywistego stanu liczebnego mniejszości narodowych w 2. Korpusie Polskim.

Problem okiem ukraińskich historyków

W ostatnich latach historycy ukraińscy podejmowali problematykę służby Ukraińców w szeregach Armii Polskiej na Wschodzie (APW) i 2. Korpusu Polskiego. Przegląd wybranych publikacji jest pouczający.

Olga Zabavska, historyk z Przykarpackiego Narodowego Uniwersytetu im. Stefanika w Iwano-Frankowsku, na kanwie swoich rozważań nad kształtowaniem się ukraińskiej diaspory w Wielkiej Brytanii, odniosła się do służby Ukraińców w szeregach Armii Polskiej na Wschodzie i 2. Korpusu Polskiego. Autorka podkreśliła przede wszystkim negatywne aspekty polsko-ukraińskiego braterstwa broni: dyskryminację Ukraińców, konieczność ukrywania przez nich swojej narodowości, wrogość polskich oficerów (вороже ставлення), obrażanie ukraińskich uczuć narodowych [4, c. 79–80]. Jednocześnie, co warte podkreślenia, oparła swą narrację na jednym pamiętnikarskim źródle [5]. Autorka odniosła się też do liczebności Ukraińców w polskich mundurach, oceniając liczbę tych, którzy w ramach 2. Korpusu Polskiego zostali dyslokowani na Wyspy Brytyjskie, na 5–6 tysięcy. Wykorzystała przy tym emigracyjne źródła ukraińskie [4, s. 77; 6, p. 156; 7, s. 46].

Taras Pylypovych, historyk z Rówieńskiego Państwowego Uniwersytetu Humanistycznego, odnosząc się do problematyki liczebności Ukraińców w szeregach 2. Korpusu Polskiego, wskazał, że jedynym miarodajnym kryterium w tym względzie jest kryterium religijne. Postawił przy tym tezę, że większość grekokatolików i prawosławnych noszących polskie mundury było narodowości ukraińskiej i białoruskiej (lub też byli to spolonizowani Ukraińcy lub Białorusini) [8, s. 56]. Autor w polskojęzycznym artykule podkreślił też, że wskazując na udział Ukraińców w walkach w szeregach 2. KP, nie chciał ani zawyżać ich liczby, ani sztucznie wyodrębnić ich z ogółu żołnierzy tej formacji, lecz przede wszystkim chciał obalić mit o braku Ukraińców, którzy walczyliby ramię w ramię z Polakami w drugiej wojnie światowej [9, s. 255–257]. Jednocześnie jednak tenże sam autor, w dwa lata wcześniej w artykule, cytował niemal bez komentarza fragment wydanej w Kanadzie w 1961 r. książki Zinowija Knysza, zatytułowany „Za cudzą sprawę”. Zarówno Knysz (z niewiadomych przyczyn określony przez Pylypovycha bezpośrednim uczestnikiem bitwy pod Monte Cassino – jest to nieprawda) jak i książka nie są dla historyków anonimowi. Knysz – melnykowiec, przedwojenny więzień polityczny – nie odwołuje się do własnych wspomnień, lecz redaguje narrację ukraińskiego żołnierza Mychaja Kozija, który faktycznie walczył w kampanii włoskiej. Pomijając mocne ideologiczne przesłanie, Knysz pozwolił sobie na kontrowersyjne tezy, jak ta o liczebności Ukraińców w szeregach 2. Korpusu Polskiego sięgającej przynajmniej 20 tysięcy żołnierzy (z Ukraińców i Białorusinów miały się składać w przeważającej mierze bataliony 5. Kresowej Dywizji Piechoty) [10, c. 442].

Szkoda, że Pylypovych nie odniósł się do tej kwestii, tym bardziej, że w tym samym artykule, powołując się na ustalenia Cz. Partacza [11, s. 218], wskazuje na – zapewne z kolei zaniżoną – liczbę 264 Ukraińców w szeregach 5. Kresowej Dywizji Piechoty na dzień 1 kwietnia 1944 r. [11, s. 440]. Trudno powiedzieć, czy autorowi jest znana polska replika na twórczość Knysza, jak choćby artykuł „Majaczenia”

Benedykta Heydenkorna, który się ukazał już w 1962 r. w paryskiej „Kulturze” [12, s. 136–143]. Błędów warsztatowych w pracach Pylypovycha jest więcej. Przykładowo, jako dowód odwagi i poświęcenia wymienia on nadanie ukraińskiemu żołnierzowi Andrzejowi Łajko (pisownia oryginalna) Krzyża Pamiątkowego Monte Cassino, podczas gdy do otrzymania tego pamiątkowego odznaczenia byli uprawnieni wszyscy, którzy wzięli udział w walkach o masyw w szeregach 2. Korpusu Polskiego [13, s. 255–257].

Problematyką czynu zbrojnego Ukraińców zajął się też Nestor Myzak, znany historyk z Czerniowieckiego Uniwersytetu Narodowego im. Y. Fedkovycha. Podkreślił on, że badania nad liczebnością Ukraińców w szeregach 2. Korpusu Polskiego zapoczątkował już w latach 80. prof. Petro Hoj z Wolnego Ukraińskiego Uniwersytetu w Monachium, ale przerwała je śmierć emigracyjnego badacza [14, s. 46]. W ramach przeglądu dotychczasowych ukraińskich ustaleń Myzak przytoczył m. in. wspomnianą już pracę Zinowija Knysza „Za cudzą sprawę”, gdzie powtórzył liczbę rzekomych 20 tysięcy Ukraińców – żołnierzy 2. KP [15, c. 365]. Myzak odwołał się też do innych źródeł, które jednak przy najlepszych chęciach trudno uznać za wiarygodne. Do takich należy choćby rozmowa Ukraińca Teodora Danyliwa z anonimowym pracownikiem polskiego wywiadu (tzw. „dwójki”), który miał wskazać na liczbę 28 tysięcy Ukraińców w polskich mundurach [14, c. 49].

Myzak podkreślił, że kwestia ustalenia narodowości żołnierzy 2. Korpusu Polskiego może zostać wyjaśniona po ewentualnej kwerendzie w rosyjskich archiwach, tudzież po analizie miejsc urodzenia i danych personalnych żołnierzy w polskich mundurach [16, c. 7]. Choć pozostajemy sceptyczni zwłaszcza wobec tej pierwszej możliwości, należy życzyć szczęścia historykowi w tych ambitnych zamierzeniach. Autor, badając proces przyjmowania Ukraińców do Armii Polskiej na Wschodzie wskazał, że przedstawicielom mniejszości narodowych czyniono trudności – przyznanie się do narodowości białoruskiej czy ukraińskiej skutkowało mianem jakoby przyznawaniem kategorii „E” i uznaniem za niezdolnego do służby wojskowej [14, c. 48]. Wskazał też na represje wobec żołnierzy ukraińskich ze strony polskiej „dwójki”, włącznie z przypadkami aresztowań ukraińskich aktywistów [14, c. 51].

Wiele do dyskursu naukowego nie wnosi recenzja publikacji Myzaka autorstwa *Mykoly Shkriblyaka, pozbawiona w zasadzie elementów polemicznych. A szkoda, bo materiał do dyskusji jest przedni* [17, c. 227–229].

Pamięć o ukraińskim czynie zbrojnym w ramach 2. Korpusu Polskiego zachowana jest też w bardziej popularnych ujęciach. Dla przykładu, w wydanym w 2015 r. przez Ukraiński Instytut Pamięci Narodowej (Український інститут національної пам'яті) folderze o udziale Ukraińców w II wojnie światowej, została przypomniana sylwetka Wołodymira Janiw'a, który za uratowanie życia pięciu polskim oficerom w bitwie pod Monte Cassino został udekorowany orderem *Virtuti Militari* [18, c. 25].

Generalnie ukraińskie publikacje poświęcone problematyce służby Ukraińców w 2. Korpusie Polskim mają kilka wspólnych elementów, z których dwa najistotniejsze należałoby podkreślić. Po pierwsze, bazują one na źródłach pamiętnikarskich, które stanowią bardzo wątpliwą podstawę do wysuwania tezy o liczebności Ukraińców w 2. KP. Przyjmując nawet, że autorzy pamiętników byli bystrzymi obserwatorami posiadającymi zdolności analityczne, trudno jednocześnie założyć, by ich wiedza (choćby zaczerpnięta z innych źródeł), była miarodajna. Zwłaszcza, że nie należeli kadry dowódczej, a niektórzy byli wręcz prostymi żołnierzami. Po drugie, autorzy najczęściej pozostawiają materiał źródłowy, często nieobiektywny¹ bez komentarza.

---

¹ Jeżeli przykładowo autor był wcześniej skazany na karę więzienia za działalność antypaństwową w Polsce i spędził 6 lat w więzieniu, trudno mówić o bezstronnym spojrzeniu na relacje polsko-ukraińskie.

W badaniach prowadzonych przez historyków obu państw wartałoby chyba zbilansować niewątpliwe negatywy w relacjach polsko-ukraińskich w szeregach 2. Korpusu (zdarzające się szykany Ukraińców i przypadki dyskryminacji) z pozytywami (możliwość wyrwania się z „niełudzkiej ziemi”, uratowanie przed sowiecką niewolą żołnierzy Ukraińskiej Armii Narodowej) jak również wskazać na czynniki determinujące antyukraińską postawę części Polaków (przypadki kolaboracji Ukraińców z Sowietami i Niemcami w 1939 r., sprawa granic wschodnich, czy późniejsze informacje o działaniach 14 Dywizji SS-Galizien czy zbrodni na Wołyniu). Nie ulega przy tym wątpliwości, że podstawę prac na powyższy temat powinny stanowić dokumenty źródłowe.

Ukraińcy w Wojsku Polskim 1939 r. oraz Armii Polskiej w ZSRR

Obecność Ukraińców w szeregach Wojska Polskiego w okresie międzywojennym wynikała wprost ze struktury narodowościowej II Rzeczypospolitej. Według pierwszego powszechnego spisu ludności z 30 września 1921 r. Polskę zamieszkiwało 3.898.428 obywateli narodowości ukraińskiej², co stanowiło 15,17% ogółu [19, s. 56]. Drugi powszechny spis ludności, przeprowadzony 9 grudnia 1931 r., nie określał jednoznacznie liczby mniejszości ukraińskiej w Polsce, ponieważ zrezygnowano w nim z pytania o narodowość. Na podstawie odpowiedzi na pytanie o język ojczysty możemy jednak podać orientacyjną liczbę Ukraińców-obywateli Polski: 3.221.975 osób wskazało bowiem język ukraiński. Stanowiło to 10,1% ogółu [20, s. 15].

Struktura demograficzna i etniczna Polski miała zasadnicze przełożenie na odsetek mniejszości narodowych w Wojsku Polskim. W okresie międzywojennym, po zakończeniu walk o granice, terytorium kraju zostało podzielone na dziesięć Okręgów Korpusów (OK) – wyższych związków wojskowej administracji terenowej. Tereny zamieszkałe w większej liczbie przez mniejszość ukraińską wchodziły w skład trzech Okręgów Korpusów:

– OK II Lublin – południowa część woj. lubelskiego, woj. wołyńskie, południowa część woj. poleskiego;

– OK VI Lwów – woj. stanisławowskie, woj. tarnopolskie, wschodnia część woj. lwowskiego;

– OK X Przemyśl – zachodnia część woj. lwowskiego, południowo wschodnia część woj. kieleckiego.

Przy wytyczaniu granic Okręgów Korpusów kierowano się w dużej mierze kwestiami narodowościowymi, stąd też obszary OK nie pokrywały się z podziałem administracyjnym kraju. Jednym z pryncypiów było zachowanie odpowiednich, korzystnych proporcji pomiędzy liczbą wcielanych do wojska Polaków a przedstawicielami mniejszości narodowych. Wykaz procentowy mniejszości ukraińskiej w województwach wchodzących w skład trzech wymienionych OK przedstawia Tabela 1. Najmniejszy odsetek mieszkańców narodowości polskiej zanotowano w OK II Lublin (42,7 Polaków) oraz OK VI Lwów (38% Polaków) [21, s. 128]. W maju 1922 r. wprowadzono zasadę eksterytorialnego uzupełniania poborowych, aby odwrócić niekorzystne dysproporcje w oddziałach stacjonujących na wschodzie kraju, niejednokrotnie więc poborowi z województw kresowych trafiali do służby w zachodnich regionach Polski i na odwrót. Według M. Krotofila *wadami takiego rozwiązania były trudności mobilizacyjne, gorsze znoszenie służby przez poborowych, którzy znaleźli się poza swym kręgiem kulturowym, a u ludności miejscowej sprawiali wrażenie wojska okupacyjnego* [21]. We wschodnich Okręgach Korpusów służbę wojskową traktowano jako uciążliwy obowiązek. Stosunek ten podzielali zwłaszcza przedstawiciele mniejszości narodowych, niejednokrotnie wnosząc w szeregi armii

² W spisie użyto sformułowania „narodowość rusińska”.

wrogą atmosferę. Odnotowywano liczne próby uchylenia się od obowiązku służby wojskowej, a także dezercji – przykładowo w 1936 r. w OK II Lublin odnotowano 65 przypadków dezertów spośród mniejszości narodowych [22, s. 77].

Tabela 1. Odsetek mniejszości ukraińskiej w wybranych województwach II Rzeczypospolitej

Województwo	1921 ^a (%)	1931 ^b (%)	Okręg Korpusu
lubelskie ^c	3,0	2,56	II
poleskie ^c	17,7	4,77	II
wołyńskie	68,4	68,4	II
lwowskie	35,88	34,12	VI / X
stanisławowskie	69,8	69,93	VI
tarnopolskie	49,98	45,5	VI
kieleckie ^c	0,02	0,03	X

a – w oparciu o deklarowane obywatelstwo

b – w oparciu o deklarowany język ojczysty

c – całość

Źródło: Opracowanie własne na podstawie spisów powszechnych z 1921 i 1931 r.

W okresie międzywojennym uważano nadreprezentację rekrutów niepolskiego pochodzenia jako zjawisko negatywne, stanowiące możliwe zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa w przypadku stanu wojny. Dlatego też polskie władze wojskowe odgórnie decydowały o udziale procentowym poszczególnych narodowości w oddziałach, wprowadzając limity żołnierzy niepolskiego pochodzenia, obowiązujące w poszczególnych rodzajach broni, a niejednokrotnie również w samych oddziałach. Ze względów bezpieczeństwa wskazano także jednostki wojskowe, w których całkowicie zakazano wcielania nie-Polaków – np. oddziały łączności czy służby uzbrojenia [23, s. 73]. Po 1923 r. przyjęto zasadę, że przedstawiciele mniejszości narodowych (wszystkich) mogą stanowić maksymalnie jedną trzecią poborowych. Wykaz procentowy poborowych narodowości ukraińskiej w Wojsku Polskim przedstawiają Tabele 2 i 3.

Tabela 2. Odsetek mniejszości ukraińskiej w Wojsku Polskim w okresie II Rzeczypospolitej

Rok poboru	Liczba poborowych narodowości ukraińskiej	% ogółu WP
1924	20.024	11,12
1925	21.086	11,10
1926	17.115	9,10
1927	25.834	12,20
1930	31.636	10,47
1937	24.319	11,86
1938	15.729	10,02

Źródło: *Informacja dotycząca głównych...*, s. 73.

Tabela 3. Odsetek mniejszości ukraińskiej w Wojsku Polskim w 1923 r.

Rodzaj broni/służby	Liczba poborowych narodowości ukraińskiej	% stanu osobowego broni/służby
Piechota	20.773	15,41
Artyleria	9.399	23,25
Kawaleria	8.295	22,96

Jednostki inżynieryjne i saperskie	1.866	13,03
Tabory	918	21,72
Oddziały sanitarne	756	14,60
Jednostki kolejowe	404	10,55
Łączność	50	8,15
Lotnictwo	348	6,70
Marynarka Wojenna	86	6,99
Zandarmeria	51	1,99
Oddziały gospodarcze	48	2,23
Formacje poborowe	37	1,97

Zródło: *Informacja dotycząca głównych...*, s. 73.

Polskie władze wojskowe w świadomy sposób ograniczały poborowym narodowości niepolskiej możliwość korzystania z kursów i szkół wojskowych, zgodnie z zasadą, że “wzrost podejrzenia politycznego szedł w parze ze wzrostem wykształcenia poborowego”. W związku z powyższym wśród oficerów rezerwy nie odnotowywano większej liczby nie-Polaków. Pod koniec lat trzydziestych umożliwiono części żołnierzy należących do mniejszości narodowych przyjęcie na dywizyjne kursy podchorążych rezerwy piechoty. Poborowi ci musieli jednak wykazać się średnim wykształceniem oraz pełną lojalnością wobec Rzeczypospolitej, a ich liczba nie mogła przekraczać 5 % ogółu kandydatów (Żydzi – 3 %, Ukraińcy – 1 %, Białorusini – 0,5 %, Niemcy i inni – 0,5 %) [23, s. 74]. Wśród kadry oficerskiej przedstawiciele mniejszości narodowych stanowili znikomy odsetek. W 1930 r. na 15.618 oficerów tylko 65 zaliczano do mniejszości (0,42%), wśród nich 44 Ukraińców. W korpusie oficerskim Ukraińcy stanowili natomiast znaczny odsetek oficerów kontraktowych – w 1934 r. na 100 oficerów kontraktowych 33 posiadało narodowość ukraińską [23, s. 72].

Na chwilę obecną, zarówno polscy, jak i ukraińscy historycy, nie określili precyzyjnie liczby żołnierzy Wojska Polskiego narodowości ukraińskiej, którzy wzięli udział w walkach w kampanii polskiej 1939 r. Wyliczono, że w okresie 1922-1938 odsetek Ukraińców w WP stanowił średnio 11,191 % stanu osobowego. Przyjęto, że zbliżone proporcje zastosowano również podczas mobilizacji w sierpniu-wrześniu 1939 r. Jeżeli więc szacunkowy stan liczbowy Wojska Polskiego osiągnął we wrześniu 950 tys. – 1 mln żołnierzy, to liczba Ukraińców oscylowała w granicach 111.191. *Per analogiam* wyliczono przypuszczalną liczbę zabitych żołnierzy narodowości ukraińskiej – 7.834 (11,191 % z 70 tys. ogółu zabitych w kampanii polskiej 1939 r.). Wyliczono również, że co najmniej dwa razy tyle Ukraińców zostało rannych. Do niewoli niemieckiej trafiło ok. 60 tys. żołnierzy pochodzenia ukraińskiego, a do sowieckiej ok. 20 tys. – większość z nich została następnie zwolniona przez obu agresorów [24, s. 13]. Według wspomnień żołnierskich i relacji żołnierze narodowości ukraińskiej na ogół lojalnie wypełniali obowiązek obrony ojczyzny [25, s. 7–12].

Po przegranej kampanii terytorium Polski zostało podzielone przez III Rzeszę i ZSRR. W kolejnych miesiącach strona radziecka rozpoczęła szeroko zakrojone represje wobec ludności polskiej – głównie deportacje. Według najnowszych obliczeń, w czterech zorganizowanych fazach deportacji wywieziono z Kresów wschodnich ok. 320 tys. Polaków, Białorusinów, Ukraińców i Żydów. Część obywateli polskich zesłano do obozów poza głównym procesem wywózek, innych pokierowano do obozów pracy (przymusowo lub częściowo dobrowolnie), jeszcze innych wcielono do Armii Czerwonej. Ogółem liczba obywateli polskich, którzy znaleźli się na przedwojennym terytorium Związku Radzieckiego, wynosiła 750–780 tys. Brak danych nie pozwala jednak na określenie składu narodowościowego tej grupy [26, s. 92–103].

Trudno także dokładnie określić liczbę żołnierzy polskich narodowości ukraińskiej, którzy znaleźli się w obozach jenieckich podległych NKWD. Według szacunkowych danych – w obozach w Kozielsku, Ostaszkowie i Starobielsku 28 lutego 1940 r. przebywało 33 Ukraińców, co stanowiło 0,2% stanu osobowego jeńców. W obozach dla podoficerów i szeregowych w Równem, Krzywym Rogu, Jeleno-Karakub i w Zaporozżu, w tym samym okresie odnotowano 892 Ukraińców (3,8% stanu osobowego jeńców) [27, s. 170–171]. Brak szerszych informacji nie pozwala jednoznacznie stwierdzić jaki był odsetek obywateli polskich narodowości ukraińskiej w innych obozach jenieckich.

Sytuacja uległa zmianie 22 czerwca 1941 r., z chwilą rozpoczęcia przez Niemcy wojny ze Związkiem Radzieckim. 30 lipca 1941 r. doszło do zawarcia układu polsko-radzieckiego, zwanego układem Sikorski-Majski. Artykuł 1 protokołu do układu regulował sprawę obywateli polskich więzionych na terenie ZSRR. Ustalono, że: Z chwilą przywrócenia stosunków dyplomatycznych Rząd Sowiecki udziela amnestii wszystkim obywatelom polskim, którzy są obecnie pozbawieni swobody na terytorium ZSRR, bądź jako jeńcy wojenni, bądź na innych odpowiednich podstawach [28, s. 5]. Mimo iż dokument ten jasno precyzował zasady postępowania władz radzieckich wobec uwięzionych obywateli polskich strona radziecka niezbyt przychylnie patrzyła na amnestię mniejszości narodowych – Ukraińców i Białorusinów. Wielokrotnie interpelował w tej sprawie polski ambasador w ZSRR – prof. Stanisław Kot [29]. Działania strony polskiej na niewiele się zdały, gdyż 1 grudnia 1941 r. Ludowy Komisariat Spraw Zagranicznych wystosował do ambasady polskiej notę, w której określał mianem obywateli sowieckich wszystkich, którzy w nocy z 1 na 2 listopada 1939 r. zamieszkiwali tzw. Ukrainę Zachodnią (południowo-wschodnie Kresy). Decyzja ta uniemożliwiła formalny zaciąg obywateli polskich narodowości ukraińskiej do tworzonej w ZSRR Armii Polskiej [27, s. 175]. Strona polska w początkowym okresie trwania polsko-rosyjskiej umowy wojskowej niemal bez wyjątków przyjmowała wszystkich obywateli polskich, nie bacząc na deklarowaną narodowość – Ukraińcy znajdowali miejsce w szeregach armii o ile się zgłosili do służby sami jako nasi obywatele [29, s. 82]. W późniejszym okresie stanowisko to uległo pewnej zmianie, na rzecz selektywnej polityki narodowościowej ze strony Polaków. Cz. Partacz scharakteryzował przyczyny tej sytuacji: Należy przyznać, że winę za to, w przypadku Ukraińców, ponoszą głównie oni sami. Przede wszystkim trzeba postawić sobie pytanie, czy dowództwu polskiemu w Rosji zależało na rekrucie ukraińskim. [...] Jeśli człowiek stanie przed alternatywą uratowania życia swojego syna albo syna sąsiada, prawie zawsze, w sposób zupełnie naturalny będzie ratował własne dziecko. Polacy ratowali głównie Polaków, o co nikt nie może mieć do nich pretensji, gdyż każdy na naszym miejscu postąpiłby podobnie. Było to tym istotne, że wielu Polaków – zesłańców doznało dużo krzywd ze strony zesłanych Ibidem nacjonalistów ukraińskich. [...] Czy można się dziwić, że w takich warunkach dowództwo polskie nie przyjmowało lub nawet usuwało Ukraińców podejrzanych o sympatie nacjonalistyczne z Wojska Polskiego? Na pewno nie. Tym bardziej, że do Wojska Polskiego w Związku Sowieckim docierały wiadomości o antypolskich wystąpieniach nacjonalistów ukraińskich u boku Niemców na ziemiach okupowanych [27, s. 177–178].

Dnia 29 grudnia 1941 r. sytuacja uległa pogorszeniu, gdyż dbając o wypełnianie zapisów noty z 1 grudnia, strona radziecka przejęła nadzór nad poborem rekrutów do Armii Polskiej. Tym samym zdecydowano ograniczyć Ukraińcom możliwość służby w Wojsku Polskim – nawet tym z nich, którzy deklarowali pełną lojalność wobec Rzeczypospolitej. Ponieważ Rosjanie mieli duże trudności w odróżnieniu Ukraińców od Polaków, szybko wprowadzono kryterium religijne – uznając religię prawosławną lub greko-katolicką jako wyznacznik narodowości. Oprócz ograniczenia poboru Ukraińców do tworzonej armii, stanowiło to również ogromne utrudnienie dla Polaków nie-katolików [27, s. 176–177]. Z początkiem 1942 r. wszelki pobór do Armii Polskiej

w ZSRR pozostał w rękach radzieckich komisji wojskowych, które zezwoliły na rekrutację obywateli polskich zamieszkałych przed 1 września 1939 r. na zachód od linii Ribbentrop-Mołotow (bez względu na deklarowaną narodowość) oraz Polaków z ziem polskich na wschód od tej linii. Żydom, Ukraińcom i Białorusinom – obywatelom polskim, odmówiono wstępowania do Wojska Polskiego [30, s. 209–210]. Od lutego 1942 r. wprowadzono mieszane komisje wojskowe (z udziałem polskich oficerów i lekarzy), niemniej strona radziecka utrudniała rekrutację osób, co do których narodowości zachodziła najmniejsza nawet obawa.

Wydarzenia następnych miesięcy przyniosły decyzję o wyewakuowaniu części Armii Polskiej z ZSRR do Iranu. W trakcie tzw. pierwszej ewakuacji, od 24 marca do 4 kwietnia 1942 r. z Krasnowodzka do portu w Pahlevi przetransportowano (zgodnie z polskimi wyliczeniami) 43.858 osób, w tym 33.069 żołnierzy [31, s. 268–279]. Druga ewakuacja, przeprowadzona pomiędzy 5 a 25 sierpnia, objęła 69.247 osób, w tym niemal 44 tys. żołnierzy [31, s. 290–299; 32]. Strona radziecka była przeciwna wyjazdowi Ukraińców i Białorusinów z ZSRR, co wyrażała wielokrotnie w czasie rozmów dotyczących procesu ewakuacyjnego. Pod koniec lipca, pod presją Rosjan uchwalono zapis regulujący możliwość wyjazdu obywateli polskich narodowości niepolskiej: Członkowie rodzin wojskowych polskiej armii spośród mieszkańców zachodnich “obłasti” Ukirany i Białorusi narodowości niepolskiej podlegają ewakuacji tylko w tym wypadku, jeśli będzie dokumentarnie stwierdzone, że są oni rzeczywiście najbliższymi krewnymi wojskowych polskiej armii w ZSRR (rodzice, żony, dzieci, niepełnoletni lub chorzy bracia i siostry), pozostającymi na utrzymaniu wojskowego [31, s. 292]. Według strony polskiej nie istniał żadne podział narodowościowy – wszystkich obywateli polskich traktowano jednakowo, starając się umożliwić wyjazd do Iranu [33, s. 330]. Gen. Anders poruszył w swoich wspomnieniach kwestię mniejszości narodowych w Armii Polskiej w Związku Radzieckim: Po wielu żmudnych wysiłkach uzyskałem więc zgodę władz ZSRR na ewakuację i wyjazd 70.000 Polaków z Rosji sowieckiej. Nie zgodziłem się na wyłączenie z tej liczby tych Ukraińców, Białorusinów i Żydów, którzy już byli w szeregach wojska [34, s. 133]. Niezwykle trudno ustalić pełną liczbę Ukraińców ewakuowanych z ZSRR do Iranu – wielu z nich, obawiając się reperkusji radzieckich, podawała się bowiem za Polaków.

Na Środkowym Wschodzie i w 2. Korpusie Polskim

Przybycie na Środkowy Wschód dziesiątek tysięcy żołnierzy polskich pozwoliło na reorganizację Armii Polskiej na Wschodzie. Wojsko przetransportowano najpierw do Palestyny, a następnie na teren Iraku, gdzie mimo niekorzystnych warunków klimatycznych prowadzono zaawansowane szkolenie wojskowe, tworzone nowe jednostki, przeprowadzano ćwiczenia i manewry podnosząc możliwości bojowe żołnierzy. Dowódcą APW mianowano gen. Władysława Andersa, jego zastępcą gen. Józefa Żajęca. Ostateczny kształt organizacyjny armii ustalono w czerwcu 1943 r. podczas inspekcji Naczelnego Wodza, gen. Władysława Sikorskiego. Zgodnie z jego wytycznymi 21 lipca 1943 r. zakończono reorganizację APW. Ze składu armii wydzielono 2. Korpus Polski, w składzie: 3. Dywizja Strzelców Karpackich (3. DSK), 5. Kresowa Dywizja Piechoty (5. KDP), 2. Brygada Czołgów (Pancerna), armijna grupa artylerii, korpusne oddziały broni i służb. Korpus przewidziany został do działań we Włoszech w ramach alianckiej 15. Grupy Armii. Na przełomie 1943/1944 r. oddziały polskie dozbrojono i przetransportowano na Półwysep Apeniński, gdzie stopniowo kierowano je na front [35, s. 18–41]. W czasie kampanii włoskiej korpus uczestniczył w czwartej, zwycięskiej bitwie o Monte Cassino (bitwie o Rzym), w maju 1944 r., a następnie w walkach o Ankonę, Linię Gotów, w Apeninie Emiliańskim oraz w bitwie o Bolonię [36]. W okresie od 1 lutego 1944 r. do 2 maja 1945 r. całkowite straty bojowe 2. Korpusu Polskiego wyniosły 2.197 zabitych, 278 zmarłych z ran, 8737 rannych oraz 264 zaginionych – łącznie 11.476 żołnierzy i oficerów [37].

Pobyt na Środkowym Wschodzie spowodował możliwość swobodnego wyrażania narodowości oraz wyznania. Było to tym ważniejsze, że władze wojskowe, świadome obecności mniejszości narodowych w szeregach wojska, postanowiło uregulować potrzeby duszpasterskie żołnierzy. Ujawnienie się żołnierzy niepolskiej narodowości pozwoliło na określenie faktycznej ich liczby w APW, aczkolwiek zauważalne są sporo niekiedy rozbieżności w dokumentacji archiwalnej. Zgodnie z danymi Wydziału Politycznego Biura Ministra Obrony Narodowej, z ZSRR ewakuowano 714 Ukraińców, 132 Rusinów, 1397 Białorusinów oraz 4226 Żydów [27, s. 185]. Według zestawień sporządzonych 31 grudnia 1942 r. na 67.700 żołnierzy APW było 594 Ukraińców (w tym 2 oficerów), 794 Białorusinów, 5 Gruzinów, 9 Rosjan i 3545 Żydów [38]. Dane na 1 września 1943 r. wskazywały na obecność 685 Ukraińców, 125 Rusinów, 1377 Białorusinów oraz 3572 Żydów [38]. Powyższe zestawienia wskazują, że liczba żołnierzy Armii Polskiej na Wschodzie narodowości ukraińskiej, nie przekraczała przez cały okres pobytu na ziemi irackiej, a następnie w Palestynie, 850 osób.

Trudno określić dokładnie poziom dezercji wśród żołnierzy narodowości niepolskiej, gdyż w większości dokumentów posługiwano się kryterium wyznaniowym, nie zawsze tożsamym z kryterium narodowościowym. Według dokumentów przytoczonych przez polskich badaczy z jednostek polskich w ZSRR i na Środkowym Wschodzie zdezerterowało od 1 września 1941 r. do 31 grudnia 1942 r. 936 żołnierzy. Biorąc pod uwagę ich wyznanie, było wśród nich 709 wyznania mojżeszowego, 149 rzymskich katolików, 40 prawosławnych i 38 grekokatolików [27, s. 187]. Znany jest przypadek żołnierza narodowości ukraińskiej, który po przejściu załamania nerwowego zamierzał powrócić z Iraku w rodzinne strony. Dezercera ujęto i skazano na 10 lat więzienia [39, s. 57].

Liczbę Ukraińców w 2. Korpusie Polskim przybliżają wyliczenia B. Heydenkorna, który przedstawił skład narodowościowy najbardziej zróżnicowanej pod tym względem 5. Kresowej Dywizji Piechoty. Na 1 grudnia 1943 r. wynosił on: Szeregowych: Polaków – 13.049, Ukraińców – 264, Białorusinów – 460, Żydów – 144, Litwinów – 19, Rusinów – 3, Rosjan – 11, Tatarów – 4. Oficerów: Polaków – 783, Żydów – 12 [12, s. 138]. Autor nie podał jednak bazy źródłowej dla przedstawionych danych. W swoich badaniach Cz. Partacz określił liczbę Ukraińców w pozostałych jednostkach korpusu na 78, co razem z wyliczeniami Heydenkorna dało liczbę około 350 żołnierzy 2. Korpusu Polskiego narodowości ukraińskiej [27, s. 189]. Biorąc pod uwagę przedstawione stany liczbowe żołnierzy APW narodowości niepolskiej kalkulacje Cz. Partacza mają pewne uzasadnienie.

Uwzględniając kryterium religijne – aczkolwiek nieprecyzyjne – pod koniec 1944 r., a więc po ciężkich walkach o masyw Monte Cassino oraz kampanii adriatyckiej, w 2. Korpusie Polskim służyło 2.326 żołnierzy prawosławnych, 455 grekokatolików, 741 wyznawców judaizmu, 315 ewangelików, 16 mahometan i 68 innych religii [40, s. 204]. Z. Werra pisał: Generalnie uważano grekokatolików oraz część prawosławnych za Ukraińców. Ukraińcy ci pochodzili przeważnie z Małopolski Wschodniej i Wołynia, głównie ze wsi i małych miasteczek. Wśród ochotników z Ameryki Południowej Ukraińcy stanowili niewielki odsetek³.

Dalsze próby określenia faktycznej liczby Ukraińców w 2. Korpusie Polskim natrafiają na duże utrudnienia, z powodu braku odpowiednich danych źródłowych. Od połowy 1944 r. dowództwo korpusu skupiło się na jego rozwoju liczebnym i strukturalnym, korzystając ze spodziewanych uzupełnień, jakimi byli Polacy – byli żołnierze Wehrmachtu, rodacy wyzwoleni przez aliantów zachodnich z obozów jenieckich, obozów pracy, obozów koncentracyjnych i innych ośrodków oraz

³ Autor wskazał jednak, że w jednostkach PSZ stacjonujących w Wielkiej Brytanii służyło w tym okresie około 800 żołnierzy prawosławnych i grekokatolików narodowości ukraińskiej.

organizacji niemieckich. Na dzień 1 stycznia 1945 r. stan korpusu (jednostek liniowych i zaplecza) wynosił 71.754 żołnierzy, z chwilą zakończenia walk we Włoszech liczba ta wyniosła 75.913 [35, s. 67]. W okresie powojennym w szczytowym momencie 2. Korpus Polski liczył 113.462 żołnierzy (stan na 28 lipca 1945 r.), a przez cały czas pokojowego pobytu na ziemi włoskiej jego stan osoby nie był niższy niż 104 tys. żołnierzy.

Wśród nowych uzupełnień obecni byli również obywatele polscy narodowości ukraińskiej, a także Ukraińcy nieposiadający polskiego obywatelstwa. Dowództwo korpusu wydało zakaz przyjmowania obywateli radzieckich. W przypadku wątpliwości wobec obywatelstwa ochotnika żądano od niego potwierdzenia na piśmie, że jest obywatelem polskim i urodził się, bądź zamieszkiwał przed wojną tereny II Rzeczypospolitej. W celu uniknięcia nieporozumień w marcu 1945 r. dowódca 8. Armii Brytyjskiej, w składzie której walczył 2. Korpus Polski, przedstawił wytyczne co do rozumienia obywatelstwa radzieckiego: Według ustaw brytyjskich obywatelami sowieckimi są wszystkie osoby pochodzące z miejscowości położonych wewnątrz granic Związku Radzieckiego, takich jakie były przed wybuchem obecnej wojny [27, s. 199–200] – a więc przed 1 września 1939 r. Prowadzona rekrutacja dotyczyła więc obywateli polskich w całej rozciągłości.

Według danych wytworzonych przez kwatermistrzostwo 2. Korpusu Polskiego 30 czerwca 1946 r. w szeregach znajdowało się 1.027 żołnierzy wyznania grekokatolickiego (w tym 3 siostry PCK oraz 25 ochotniczek Pomocniczej Służby Kobiet). Najwięcej z nich służyło w Dowództwie Saperów 3. DSK – 46, w batalionach 3. DSK – 90, w 25. Pułku Ułanów Wielkopolskich – 25, w niemal wszystkich batalionach 5. KDP (za wyjątkiem 18. Batalionu Strzelców) – 333. Pozostała grupa grekokatolików służyła w korpuśnych oddziałach broni i służb [27, s. 205]. Interesującym, choć do dziś niepotwierdzonym problemem, pozostaje kwestia wcielenia do 2. Korpusu Polskiego 176 Ukraińców z Ukraińskiej Armii Narodowej (wcześniej 14. Dywizja Grenadierów SS) [41, s. 118; 42; 43, s. 228–229; 44].

Ukraińcy pod Monte Cassino

W niniejszym artykule wskazano wyliczenia żołnierzy narodowości ukraińskiej służących w 2. Korpusie Polskim, przeprowadzone przez polskich historyków w oparciu o dokumenty archiwalne wytworzone przez dowództwo korpusu. Czy gen. Anders i podlegli mu oficerowie mieli podstawy do fałszowania danych i pomniejszania udziału Ukraińców we wspólnej walce? Wydaje się, że nie.

We wstępie zaznaczono konieczność weryfikacji nieprawidłowości przedstawionych w artykule Petra Matiaszka, Lydii Czorny i dra Petra Goy'i. Przeprowadzone badania pozwalają nam na zajęcie stanowiska w sprawie.

1. Liczba żołnierzy pochowanych na Polskim Cmentarzu Wojennym na Monte Cassino. Artykuł autorstwa ukraińskich badaczy wskazywał na liczbę 1.051 indywidualnych grobów żołnierskich oraz nieokreśloną liczbę grobów zbiorowych (nieznacalnych żołnierzy) – łącznie 1.200 pochówków. Faktycznie na cmentarzu pochowano 1.072 żołnierzy 2. Korpusu Polskiego, w tym 1.049 zidentyfikowanych i 23 niezidentyfikowanych [45, s. 53].

2. Szacowana liczba 12-15 tys. Ukraińców w szeregach 2. Korpusu Polskiego. Wykazano, że liczba żołnierzy narodowości ukraińskiej w Armii Polskiej na Wschodzie, a co za tym idzie również w 2. Korpusie Polskim, nie była wyższa niż 850. Wyliczenia trójki autorów wskazywałyby na istnienie w Polskich Siłach Zbrojnych mniejszości ukraińskiej w sile dywizji! Obecność tak sporej grupy narodowościowej na pewno nie zostałaby niezauważona przez towarzyszy broni, historyków, zostałaby także odnotowana w aktach. Tymczasem zarówno pamiętniki Polaków – żołnierzy korpusu, jak i prace naukowe polskich i zagranicznych historyków (głównie brytyjskich) oraz dokumenty archiwalne nie potwierdzają tych danych – nie są nawet im bliskie. Wydaje się, że stanowisko badaczy ukraińskich powstało na podstawie

jednoznacznego uznania wszystkich obywateli polskich z terenów południowych Kresów za Ukraińców (analogicznie jak podobne zakusy badaczy litewskich, uznających Polaków z Wileńszczyzny za Litwinów [46, s. 254]) – a takiego podejścia nie możemy uznać za prawdziwe.

3. Odsetek żołnierzy narodowości ukraińskiej pochowana na Cmentarzu Wojennym Monte Cassino szacowany na 30% - około 300 grobów. Prowadząc skrupulatne badania, w oparciu o dokumenty archiwalne, publikacje naukowe oraz materiały ikonograficzne Cz. Partacz zidentyfikował z całą pewnością 18 pochówków żołnierzy 2. Korpusu Polskiego narodowości ukraińskiej [27, s. 191–193]. W przypadku pozostałych grobów ukraińsko-brzmiące nazwiska czy wyznaczenie pochowanych żołnierzy nie są wystarczającymi przesłankami. Dodatkowo istnienie tak dużej grupy Ukraińców powinno również odcisnąć swoje piętno na pozostałych polskich cmentarzach wojennych – w Loreto, Bolonii i Cassamassima – a tak nie jest.

4. Problem dyskryminacji przedstawicieli mniejszości narodowych poprzez fakt przydzielania ich do piechoty. 2. Korpus Polski, mimo zmechanizowania oddziałów pozostawał w głównej mierze związkiem taktycznym opartym o piechotę. Udział mniejszości narodowych w poszczególnych rodzajach broni i służb wynikał bezpośrednio ze struktury korpusu. Teren walk o Monte Cassino z góry wykluczał możliwość szerszego wykorzystania wojsk pancernych, a gros działań musiały przyjąć na siebie jednostki piechoty – nic dziwnego więc w tym, że to piechota poniosła największe straty.

Podsumowanie

Niniejszy artykuł miał na celu zweryfikowanie mitów narosłych w ukraińskiej historiografii II wojny światowej wobec obecności Ukraińców w szeregach 2. Korpusu Polskiego. Mitów, które powstały w latach 60-tych XX wieku, a pogłębione zostały poprzez kolejne publikacje, działania i inicjatywy różnorodnych środowisk ukraińskich w latach następnych. Wielokrotnie w polskiej literaturze przedmiotu oraz dyskursie publicystycznym upatrywano takie działania próbą odwrócenia czarnych kart historii Ukrainy w czasie minionej wojny – czy słusznie? Prawdopodobnie nie. Rzeczą godną szacunku jest prowadzenie badań nad dziejami przodków, podkreślanie ich zasług, przypominanie światu zapomnianych bohaterów i nikt nie odbiera Ukraińcom prawa do bycia dumnymi z tego, że ich ojcowie i dziadowie wspólnie, ramię w ramię z aliantami, walczyli z nazizmem. Pryncypialna zasada wszelkich badań naukowych, a zwłaszcza badań historycznych, mówi nam jednak, aby prowadzić je sine ira et studio.

Źródła wykorzystane

1. Grzegorz Schetyna mówi o wyzwoleniu Auschwitz przez Ukraińców. Rosyjskie media: to prowokacja, Polskie Radio, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1358757,Grzegorz-Schetyna-mowi-o-wyzwoleniu-Auschwitz-przez-Ukraincow-Rosyjskie-media-to-prowokacja> (12.11.2015). 2. *Ukraińcy zdobyli Monte Cassino!!! – Widziane z USA*, <http://radio.radiopomost.com/ze-swiata/3827-ukraincy-zdobyli-monte-cassino-widziane-z-usa> (12.11.2015); T. A. Olszański. Nowe tendencje w ukraińskiej polityce historycznej, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia // <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-02-04/nowe-tendencje-w-ukraińskiej-polityce-historycznej> (12.11.2015); A. Szycht. Ukraińcy i litewscy nacjonalisci ujawniają powody polskich zwycięstw, *Kresy24.pl*, <http://kresy24.pl/64230/ukraincy-i-litewscy-nacjonalisci-ujawniaja-powody-polskich-zwyciestw/> (12.11.2015). 3. *A progress report: Ukrainian students' committee on Monte Cassino cemetery*, "The Ukrainian Weekly", 16.03.1986, s. 6. Artykuł pojawił się następnie w formie przedruku w innych tytułach ukraińskiej prasy emigracyjnej, nierzadko pod zmienionym tytułem. Vide: Monte Cassino Committee conducts research, "Ukrainian Echo", 26.03.1986. 4. *Забавська О.* До історії післявоєнної української еміграції: українці у лавах польських збройних сил під британським командуванням, "Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Історичні науки", 2008, 11. – С. 79–80. 5. *Турко Т.* Щаслива людина. Спогади. – Лондон, 1995. 6. *W. R. Petryshyn*, Britain's Ukrainian Community: A Study of the Political Dimension in Ethnic Community Development: A Dissertation, Bristol 1980, p. 156. 7. *Кравець Р.* Українці у Великобританії. – Чикаго, 1994. 8. *Przyjęte* założenie jest błędne. Według Pierwszego Powszechnego Spisu Rzeczypospolitej Polskiej z 1921 r. 11,9%

wyznawców religii greko-katolickiej (361.294 osoby), 19,3% wyznawców prawosławia (545.457 osób) oraz 36,2% wyznawców innych wyznań kościoła wschodniego (7.875 osób) przyznawało się do narodowości polskiej. Pierwszy Powszechny Spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Tablice państwowe, Warszawa, 1927. – S. 56. 9. *Pylypowych T.* Przyczyny obecności Ukraińców w Armii Polskiej w ZSRR (1941–1942), Armii Polskiej na Wschodzie i 2. Korpusie we Włoszech, “Przegląd Nauk Historycznych” 2014. – S. 255–257. 10. *Пилипович Т.* Українці-Вояки Армії Генерала Андерса (2-го Польського Корпусу). В Битві Під Монте-Кассіно // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. – 2012. – С. 442. 11. *Partacz Cz.* Kwestia ukraińska w polityce polskiego rządu na uchodźstwie i jego ekspozytur w kraju 1939–1945. – Koszalin, 2001. 12. *Heydenkorn B.* Majaczenia, “Kultura”, 1962, 4 (174). – S. 136–143. 13. *Pylypowych T.* Przyczyny..., s. 255–257. W swoim artykule Pylypowych używa przy tym błędnej nazwy “Krzyż Monte Cassino”. 14. *Мизак Н.* Українці у польській армії генерала В. Андерса (1942–1945 рр.) // Питання історії України. – 2012. – Т. 15. – С. 46. 15. *Книш З.* За чужу справу. – Торонто, 1961. – 365 с. 16. *Мизак Н.* Українська кров під Монте-Кассіно. – Чернівці, 2013. – С. 7. 17. *Шкрібляк М.* Нестор Мизак: Українська кров під Монте-Кассіно // Питання історії України. – 2013. – С. 227–229. 18. *Україна в Другій світовій війні.* – К., 2015. W sporządzonej na podstawie dokumentów przechowywanych w Instytucie Polskim i Muzeum im. gen. Sikorskiego liście kawalerów Orderu Virtuti Militari nie figuruje nazwisko Janiów Włodomyr, widnieje natomiast Janiów Włodzimierz (pchor. PSZ) – prawdopodobnie chodzi o tę samą osobę. Confer: http://www.stankiewicz.com/vm/vm_j.htm (13.11.2015). 19. *Pierwszy Powszechny Spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Tablice państwowe.* Warszawa 1927, s. 56. Pod względem wyznawanej religii 2.667.840 Ukraińców zadeklarowało greko-katolicyzm, 1.207.739 prawosławie, 16.239 wyznanie rzymsko-katolickie i ormiańsko-katolickie, 3.751 wyznanie mojżeszowe, a 2.859 inne wyznania lub bezwyznaniowość. 20. *Drugi Powszechny Spis Ludności z dn. 9.XII.1931 r.* Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Polska, Warszawa, 1938. – 15 s. 21. *Krotofil M.* Ukraińcy w Wojsku Polskim w okresie międzywojennym, [w:] Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939, red. Z. Karpus, W. Rezmer. – Toruń, 2001. – 128 s. 22. *Roguski R.* Okręg Korpusu II Lublin w systemie obronnym II Rzeczypospolitej w latach 1921–1939, “Historia i Świat”, 1/2012. – 77 s. 23. *Informacja* dotycząca głównych mniejszości narodowych w Wojsku Polskim (1918–1939), [w:] Konferencja. Udział mniejszości narodowych w różnych formacjach wojskowych w czasie kampanii wrześniowej 1939 r., Warszawa, 2009. – 73 s. 24. *Rezmer W.* Stanowisko i udział Ukraińców w niemiecko-polskiej kampanii 1939 r. [w:] Polska-Ukraina: Trudne pytania, t. 4, Materiały IV międzynarodowego seminarium historycznego “Stosunki polsko-ukraińskie w latach II wojny światowej, Warszawa 8-10 października 1998, Warszawa, 1999. – 13 s. 25. *Halagida I.* Ukraińcy we wrześniu 1939 r. Fakty i interpretacje [w:] Konferencja. Udział mniejszości narodowych..., S. 7–12. 26. *Boćkowski D.* Czas nadziei. Obywatele Rzeczypospolitej Polskiej w ZSRR i opieka nad nimi placówek polskich w latach 1940–1943, Warszawa, 1999. – S. 92–103. 27. *Partacz Cz.*, Łada K. Polska wobec ukraińskich dążeń niepodległościowych w czasie II wojny światowej. – Toruń, 2004. – S. 170–171. 28. *Działania 2 Korpusu we Włoszech*, red. S. Biegański, Londyn 1963. – S. 5. 29. *Kot S.* Listy z Rosji do gen. Sikorskiego, Londyn, 1956. 30. *Rudnicki K.* Na polskim szlaku. Wspomnienia z lat 1939–1947, Wrocław, 1990. – S. 209–210. 31. *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*, t. II. Kampanie na obczyźnie. – Cz. 2, Londyn, 1975. – S. 268–279. 32. *Wawer Z.* Armia generała Władysława Andersa w ZSRR 1941–1942, Warszawa, 2012; Idem, Znów w polskim mundurze. Armia Polska w ZSRR sierpień 1941 – marzec 1942, Warszawa, 2001; P. Żaroń, Armia Polska w ZSRR, na Bliskim i Środkowym Wschodzie, Warszawa, 1981. 33. *Grzybowski J.* Białorusini wśród uchodźców polskich na Środkowym Wschodzie i w Afryce Wschodniej w latach II wojny światowej, “Pamięć i Sprawiedliwość”, 2(8)/2005. – 330 s. 34. *Anders W.* Bez ostatniego rozdziału. Wspomnienia z lat 1939–1946, Warszawa, 1989. – 133 s. 35. *Żak J.* Nie walczyli dla siebie. Powojenna odyseja 2. Korpusu Polskiego, Warszawa 2014. – S. 18–41. 36. *Biegański W.* Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie 1940–1945, Warszawa 1990; Idem, Ankona, Warszawa, 1986; Idem, Bolonia 1945, Warszawa, 1986; Smoliński J. Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie 1939–1945, Warszawa, 1995; Wawer Z. Monte Cassino. Walki 2. Korpusu Polskiego, Warszawa, 2009 i in. 37. *IPMS*, sygn. A.XI.29/2, Dane liczbowe dla dowódcy 2. KP. 38. *Według* podziału na stopnie, pośród Ukraińców służył 1 major, 1 podporucznik, 1 sierżant, 1 plutonowy, 6 kaprali, 37 starszych strzelców i 547 strzelców (1,7% oficerów i podoficerów). Zestawienie przygotowano na podstawie “Notatki w sprawach narodowościowych w Polskich Siłach Zbrojnych z lipca 1943 r.”, przechowywanej w IPMS w Londynie. 39. *Kania L.* Polskie sądy wojskowe w Armii Polskiej gen. Władysława Andersa w ZSRS oraz

na Bliskim i Środkowym Wschodzie (1941–1943), “Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach – Administracja i Zarządzanie”, nr. 100, 2014. – S. 57. 40. Werra Z. Działalność duszpasterska w 2. Korpusie Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie gen. Władysława Andersa 1941–1947, Warszawa, 2009. – 204 s. 41. *Motyka G.* Dywizja SS “Galizien” (“Hałyczyna”), “Pamięć i Sprawiedliwość”, nr. 1 (1), 2002. – S. 118. 42. *Grzywacz A., Jończyk A.* Wojenne losy gen. Pawła Szandruka, “Zeszyty Historyczne”, 2000. – Z. 134. 43. *Sowa A. L.* Stosunki polsko-ukraińskie 1939–1947. Zarys problematyki, Kraków, 1998. – S. 228–229; 44. *Szandruk P.* Arms of Valor. – Nowy Jork, 1959. 45. *Według* innych wyliczeń 1.047 zidentyfikowanych i 25 niezidentyfikowanych. A. Studziński, Przewodnik po Polskich Cmentarzach Wojennych we Włoszech. – Warszawa, 1994. – 53 s. 46. *Gaidis H. L.* A History of the Lithuanian Military Forces in World War II 1939–1945. – Chicago, 1998. – 254 p.

Павел Готовецки, Якуб Жак

NERESOLVED PROBLEM. THE QUESTION OF THE PARTICIPATION OF UKRAINIANS IN THE FIGHTING 2ND POLISH CORPS IN ITALY

Проблема українського Другого Польського Корпусу (ВПК), поднята в 1960 году, до сих пор поляризує польських і українських істориків, ветеранів Другої світової війни і навіть політиків. Она касається складного питання визнання українських солдатів в польських озброєних силах на Заході і визначення числа українців, воювавших на стороні західних союзників проти нацистів, особливо в італійській кампанії. Обидві сторони – польська і українська – назвали дуже різне кількість, установлене на основі різних історических джерел. Оскільки українські дослідження вказують на більше кількість осіб – не поляків, воювавших в рядах ВПК, а протилежна сторона – польські історики – подають незначительні кількостенні дані, ця проблема, мабуть існує, навіть сьогодні – в течение шестидесяти років. Основна мета цієї статті заключається в тому, щоб визначити польські і українські результати досліджень, порівняти джерела, для того, щоб усунути сумніва і розвінчати міфи.

Ключевые слова: поляки, українці, польські озброєні сили на Заході, Другий Польський Корпус, Монте-Кассино.

Pavel Gotowiecki, Jakub Zak

UNSOLVED PROBLEM. THE QUESTION OF THE PARTICIPATION OF UKRAINIANS IN THE FIGHTING 2ND POLISH CORPS IN ITALY

The problem of Ukrainians in the Second Polish Corps (SPC), raised in 1960' still polarizes the Polish and Ukrainian historians, World War II veterans and even politicians. The issue concerns the complex matter of recognition of Ukrainian soldiers in the Polish Armed Forces in the West and definition of the number of Ukrainians who fought alongside the west-ern allies against the Nazis, especially in the Italian campaign. Both sides – Polish and Ukrainian – declare highly different numbers, established on the basis of much different historical sources. Because of the Ukrainian re-researches, which indicate excessively overestimated numbers of non-Poles in ranks of the SPC, and – on the opposite site – a very small numbers given by the Polish historians, the problem apparently exist, even now – over the sixty years. The main goal of this article is to sketch the Polish and Ukraini-an research results, compare the sources in order to resolve the doubts and debunk the myths.

Key words: Poles, Ukrainians, Polish Armed Forces in the West, Second Polish Corps, Monte Cassino.